

Руслана ДАВИДЮК

РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ ПРОТИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА РІВНЕНЩИНІ У 1939–1941 РОКАХ

Досліджено поширення репресивної політики щодо представників різних національностей Рівненщини на першому етапі Другої світової війни. На основі аналізу архівних кримінально-слідчих справ доведено, що переслідування охоплювало все населення краю, однак найактивніше велася боротьба з т. зв. “нелояльними націями”, насамперед поляками.

Ключові слова: тоталітарний режим, радянізація, репресії, національні меншини, Рівненська область.

Ruslana DAVYDYUK

REPRESSIVE POLICY OF THE SOVIET REGIME AGAINST ETHNIC MINORITIES IN THE RIVNE REGION IN 1939–1941

The article reviewed spreading of repressive policy against different nationalities in the Rivne region in the first phase of World War II. On the base of the analysis of archival criminal investigation cases it was proved that the entire population of the region was embraced by prosecution, but most active struggle was conducted against the so-called “disloyal nations”, especially the Poles.

Key words: totalitarian regime, sovietization, repression, ethnic minorities, Rivne region.

Радянська влада та методи її управління формувалися як філософія насильства, тотального упокорення й уніфікації всіх форм життя, серед яких і національного. Характерною ознакою політики сталінського керівництва та одним із головних інструментів здійснення “радянізації” приєднаних земель були політичні репресії, які торкнулися представників всіх національностей, що призвело до зміни етнодемографічної ситуації в західноукраїнському регіоні, зокрема на Рівненщині.

У вересні 1939 р. Західна Україна з її понад семимільйонним населенням та 110 тис. км² була приєднана до СРСР, а 4 грудня Указом Президії Верховної Ради СРСР на цих землях було встановлено новий адміністративно-територіальний поділ, замість чотирьох воєводств створено шість областей, серед них і новоутворена Рівненська область. Одночасно розбудовувався радянський партійний та

карально-репресивний апарат. Було затверджено склад бюро Рівненського обкому КП(б)У, до якого увійшло 10 осіб (першим секретарем став В. Бегма) та 11 членів облвиконкому на чолі з П. Щербаком. Управління НКВС у Рівненській області очолив Р. Крутов, а з 1941 р. – старший лейтенант держбезпеки Мастицький. Після відокремлення 3 лютого 1941 р. з НКВС СРСР самостійного Наркомату державної безпеки, УНКДБ у Рівненській області очолював лейтенант держбезпеки Лосев¹.

Активно діяли позасудові органи, працювали військові трибунали, які засуджували всіх неугодних різних національностей, розширювалася мережа тюрем. У грудні 1939 р. на Рівненщині діяло три в'язниці – у Рівному, Дубні та Острозі, а в серпні 1940 р. з'явилася ще одна в обласному центрі. З метою встановлення суцільного контролю Раднарком СРСР 30 грудня 1939 р. прийняв постанову про проведення паспортизації в західних областях України, а 14 квітня 1940 р. Президія Верховної Ради УРСР видала указ про реєстрацію актів громадянського стану у краї, згідно з яким у священників вилучалися церковні книги². За допомогою внутрішніх паспортів фіксувалося соціальне походження і національність кожного жителя.

У міжвоєнний період територія Західної Волині, що перебувала у складі Другої Речі Посполитої, де хоч і проживали переважно українці, за складом населення була багатонаціональною. За матеріалами польського перепису 1931 р. українці становили 69,89 %, поляки – 15,46 %, євреї – 9,71 %, німці – 2,16 %, чехи – 1,42 %, росіяни – 1,09 %³. Відомо, що для національної політики польського уряду в міжвоєнний період характерними були намагання змінити етнічну структуру краю на користь поляків, при цьому використовувалися різні методи, що призводило до загострення міжнаціональних протиріч у регіоні.

Період “першої радянзації” не сприяв налагодженню міжнаціональних відносин. Офіційно звучали слова про інтернаціоналізм, насправді ж представники влади робили ставку на протиставлення націй, в різних умовах надаючи перевагу одним або іншим. Репресії заторкнули представників усіх національностей, які не поділяли ідеалів нової влади або висловлювали будь-яке невдоволення. Жорстких переслідувань зазнали представники титульної нації в регіоні – українці. Однак першими потрапили під пильний нагляд органів НКВС представники т. зв. “нелояльних націй”, зокрема поляки. Знищення польської еліти розглядалося більшовиками, як важлива умова руйнування старої системи управління та інтеграції регіону до складу СРСР. Зі свого боку, більшість польського населення краю відреагувала на прихід радянських військ вороже і трактувала його як окупацію.

На основі дослідження кримінально-слідчих справ, що зберігаються у фонді 2771 (Управління комітету державної безпеки УРСР у Рівненській області)

¹ Жив'юк А. Політичні репресії тоталітарної доби на Рівненщині: від “червоного терору” до боротьби з інакодумцями / А. Жив'юк // Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Рівненська область. – Рівне, 2006. – Кн. 1. – С. 22–23.

² Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз / І. Білас. – Київ, 1994. – Кн. 1. – С. 123.

³ Drugi powszechny spis ludności z dnia 7 grudnia 1931. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. T. 70: Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1938.

Державного архіву Рівненської області (ДАРО), було проаналізовано дані щодо 3 250 осіб (понад 50 % від загальної кількості). Інша частина таких справ із фонду “П” (припинені) зберігаються в Галузевому державному архіві СБУ (ГДА СБУ) м. Рівне, і за попередніми даними більшість засуджених – це українці, заарештовані після війни.

Опрацьовуючи ці справи, вдалося виявити, що із 3 250 осіб (справи на яких зберігаються в ДАРО) в період 1939–1941 рр. було заарештовано 560 – 16 %. З них за національностями:

- українців – 258 (близько 46,07 %);
- поляків – 204 (36,42 %);
- євреїв – 64 (11,42 %);
- росіян – 20 (3,57 %);
- білорусів – 6 (1,07 %);
- чехів – 5 (близько 0,89 %);
- німців – 2 (0,36 %);
- італійців – 1 (0,17 %).

Статистика підтверджує доволі високий відсоток серед заарештованих поляків: у міжвоєнний період частка поляків – 15,46 %, а серед заарештованих у 1939–1941 рр. представників цієї національності було 36,42 %. Отож, вирішуючи проблему “нелояльних націй”, радянська влада найперше звертала увагу на поляків. Уже у “Відозві командуючого Українським фронтом командарма I рангу Семена Тимошенка до робітників і селян Західної України” закликалося: “... Годі носити на своїх згорблених нуждою плечах польських панів... Зброєю, косами, вилами і сокирами бий одвічних ворогів твоїх – польських панів, які перетворили твою країну в безправну колонію, які тебе ополячували... Не повинно бути місця на землі Західної України панам і підпанкам, поміщикам і капіталістам...”⁴. Хоча формально радянська влада не виступала проти польського населення, а лише “проти польських буржуазії та поміщиків”, “осадників”, але фактично проводила “деполонізацію” теренів⁵.

У національній політиці більшовики намагалися протиставити українців полякам, тому політика українізації часто проводилася під антипольськими гаслами. Вже під час виборчої кампанії політпрацівники пропонували українському населенню замінювати польські написи на будинках українськими, домагатися викладання у школах українською⁶. Представництво польського населення серед депутатів Народних зборів складало 3 % проти 92,2 % українців. Подібна

⁴ Відозва командуючого Українським фронтом командарма I рангу Семена Тимошенка до робітників і селян Західної України // Кучерепа М., Вісин В. Волинь: 1939–1941 рр. – Луцьк, 2005. – С. 185–186.

⁵ Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів, 2002. – С. 514.

⁶ Україна: політична історія XX – початок XXI століття / [ред. кол. В. Смолій, Ю. Левенець]. – Київ, 2007. – С. 683.

ситуація формувала невдоволення польської меншини, що негативно вплинуло на взаємини націй⁷.

Першими жертвами нового режиму стали колишні державні урядовці, офіцери, поміщики, осадники, працівники поліційних структур, громадсько-політичні діячі. З огляду на специфіку національної політики Другої Речі Посполитої більшість цих посад займали поляки. Зокрема, 2 жовтня 1939 р. у Рівному був заарештований Болеслав Блажиевський, який закінчив у 1908 р. юридичний факультет Київського університету та працював у Рівному адвокатом⁸. Колишній офіцер польської армії, працівник військового госпіталю Рівного Іван Гаєк 2 листопада 1940 р. був засуджений Особливою нарадою при НКВС СРСР на 8 років виправно-трудових таборів (ВТТ)⁹.

Старшого поліцейського Рівненського комісаріату Болеслава Грегорчика заарештували 18 вересня 1939 р. та засудили на 5 років ВТТ¹⁰. Колишній поліцейський Андрій Яніцкій був заарештований 30 листопада 1939 р. і засуджений у ВТТ на 8 років¹¹, у травні 1940 р. арештували та засудили як “соціально-небезпечного елемента на 5 років виправно-трудових таборів Павла Ловинського, який працював охоронцем тюрми м. Рівне¹², у квітні 1940 р. заарештований та висланий в Казахстан на 5 років колишній секретар староства м. Сарни Болеслав Подольський¹³.

Арештовували поляків, які працювали на залізниці, про що свідчать кримінальні справи Мечислава Петрухи (кондуктор на станції Здолбунів), заарештованого 18 вересня 1939 р. і засудженого за шпionаж у ВТТ на 5 років¹⁴, Станіслава Деца (стрілочник), заарештованого 3 лютого 1940 р. та засудженого у ВТТ на 8 років¹⁵, Болеслава Орловського, начальника залізничної станції Смига, заарештованого 13 жовтня 1939 р., засудженого за “активну боротьбу проти революційного руху” у ВТТ на 8 років¹⁶ та інших. Всі ці особи, як і сотні інших, були засуджені Особливою нарадою при НКВС СРСР – зараз реабілітовані.

Арештам підлягали поляки, які за часів Другої Речі Посполитої мали хоча б якесь відношення до політичної діяльності. Колишній секретар Безпартійного Блоку співпраці з урядом (ВВВР), житель м. Рівне Станіслав Байковський був заарештований 25 лютого 1941 р. У зв’язку з початком війни справу розглянути не встигли, а заарештованого етапували у Волгоградську область. 15 січня 1942 р.

⁷ Трофимович Л. Українсько-польські відносини в 1939 році / Л. Трофимович // У пошуках правди. Зб. матеріалів наук. конф. “Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки”. – Луцьк. 2003. – С. 132.

⁸ Державний архів Рівненської області (ДАРО). – Ф. Р-2771. – Оп. 2. – Спр. 2853.

⁹ Там само. – Спр. 32.

¹⁰ Там само. – Спр. 3656.

¹¹ Там само. – Спр. 3748.

¹² Там само. – Спр. 3804.

¹³ Там само. – Спр. 3802.

¹⁴ Там само. – Спр. 3782.

¹⁵ Там само. – Спр. 3784.

¹⁶ Там само. – Спр. 3803.

він помер у тюрмі¹⁷. 9 квітня 1940 р. заарештували жителя м. Дубно, діяча ВВВР Йосипа Амброзяка і рішенням Особливої наради засудили на 5 років ВТТ¹⁸.

Іншою групою поляків, яка потрапила під репресії та депортації, стали польські осадники. Восени 1939 р. місцеві органи НКВС розпочали підготовку до їх виселень. Були заарештованими осадник колонії Уланська доля Ярославичської гміни Дубнівського повіту Адам Щерба¹⁹, осадник Станицово Йосип Морський²⁰, сім'я колишнього осадника Маріан Янушайтіса – троє братів та двоє сестер²¹ та інші. Після арешту більшість осадників тимчасово звільнили, однак, як стверджують факти, за деякий час вони потрапили під першу хвилю депортаційних акцій.

Відчутним ударом для польської спільноти краю стала боротьба влади з Римо-Католицькою Церквою, що призвело до масового від'їзду ксьондзів та прихожан до німецької зони окупації. Костьоли вважали головними осередками антирадянської агітації, а ксьондзи потрапляли під арешти та депортації. Так, із 79 католицьких храмів Волині богослужіння здійснювалися лише в кількох²².

Під пильним наглядом органів НКВС опинилися представники польських підпільних структур, які вели боротьбу з новою владою. Розбудова польського підпільного руху відбувалася у таких напрямках: з ініціативи мешканців окупованих земель та еміграції. Був заарештований воєводський комендант Союзу збройної боротьби (ЗВЗ) Тадеуш Маєвський, який приїхав до Рівного зі Львова та його соратники Іван Корнафель, Ян Сулковський, Яніна Липаковська та інші²³. Невеликі польські підпільні структури були розгромлені досить швидко, зокрема 15 осіб рівненської організації “Таємні легіонери” на чолі з Едвардом Гловацьким²⁴ та інші подібні організації.

Частина поляків у зв'язку з амністією за Указом Президії Верховної Ради СРСР від 12 серпня 1941 р. (“Про амністію польських громадян”) була звільнена з-під варті. 14 серпня 1941 р. у Москві підписано Військову угоду між головними командуваннями СРСР і Польщі, яка планувала у стислі терміни сформувати на теренах СРСР польську армію. Однак згодом між радянською та польською сторонами наростало напруження: навесні 1942 р. радянська сторона припинила комплектування польської армії, розпочалися арешти працівників військових місій, у квітні 1943 р. дипломатичні відносини були цілком розірвані²⁵.

¹⁷ Трофимович Л. Українсько-польські відносини в 1939 році. – Спр. 5683.

¹⁸ Там само. – Спр. 4201.

¹⁹ Там само. – Спр. 2930.

²⁰ Там само. – Спр. 2917.

²¹ Там само. – Спр. 3337.

²² Головка М. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни. 1939–1945 рр. / М. Головка. – Київ, 2004. – С. 237.

²³ ДАРО. – Ф. Р-2771. – Оп. 2. – Спр. 1024. – Арк. 48.

²⁴ Там само. – Спр. 4025. – Арк. 99–100.

²⁵ Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів, 2002. – С. 518.

Знаючи про антирадянські настрої значної, якщо не переважаючої частини польського населення краю, керівництво СРСР намагалося запобігти виступам проти нової влади, тому поряд із репресіями застосовувалися інші засоби, зокрема пропагандистські. Представники нової влади сподівалися, що дозвіл на окремі видання чи літературу польською мовою допоможуть вирішити проблему і змінити політичні орієнтири поляків на користь СРСР. Партійні органи, намагаючись завоювати прихильність польського населення, іноді напоказ цікавилися національним питанням. Однак владі не вдалося завоювати довіру польської частини громадськості краю²⁶.

Дещо по-іншому склалася доля етнічних німців регіону. 16 листопада 1939 р. між урядами СРСР та Німеччини була підписана угода про евакуацію українського та білоруського населення з території колишньої Польщі, що відійшла Німеччині й німецького населення з території колишньої Польщі, що відійшла до СРСР²⁷. Уповноважені і представники кожної із сторін у визначений час (не пізніше, ніж у 3 місячний термін із дня опублікування) мали отримати заяви бажаючих евакуюватися (в письмовій чи усній формі)²⁸. Відправлення в контрольні-пропускні пункти здійснювалося ешелонами чи окремими вагонами, але не поодинокі. У списки евакуйованих вносилися такі дані: прізвище, ім'я, по батькові; дата і місце народження; національність; сімейний стан; місце фактичного проживання з вказівкою на воєводство, повіт, гміну; заняття²⁹.

Ця угода безпосередньо стосувалася долі волинських німців, які до 1940 р. становили четверту за чисельністю національну меншину на західноволинських землях. Головно, це були колоністи, що заселяли райони поблизу Рівного, формували майже 140 колоній в Рівненському, Костопільському, Сарненському та деяких інших районах.

На вимогу німецької сторони окремих осіб німецького походження, заарештованих органами НКВС, звільняли і пізніше депортували за межі СРСР. Так, 1 жовтня 1939 р. був заарештований власник колонії Ізодорувка Олександрійського району, поміщик Генріх Лессіг, що мав 120 десятин орної землі, 70 десятин сінокоосу, 20 десятин луку, хмелярню, пасіку і за рішенням Особливої наради при НКВС СРСР від 27 травня 1940 р. “видворений за межі СРСР як небажаний іноземець”³⁰. Співвласник чавунно-ливарного заводу у м. Здолбуневі, чех, який пізніше назвався німцем, Теодор Страка був ув'язнений у квітні 1940 р. на 5 років як “соціально-небезпечний елемент”. Однак у зв'язку з клопотанням німецького посольства в

²⁶ Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej / R. Torzecki. – Warszawa, 1993. – S. 32–34.

²⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 7308. – Арк. 1–12.

²⁸ Там само. – Арк. 10.

²⁹ Там само. – Арк. 9.

³⁰ ДАРО. – Ф. Р-2771. – Оп. 2. – Спр. 871.

Москві “про дострокове звільнення і повернення Т. І. Страки в Німеччину”, був також “видворений за межі СРСР, як небажаний іноземець”³¹.

Та частина німців, яка залишилася на території Рівненщини, пізніше була заарештована. Про це свідчить, зокрема, кримінальна справа Августа Майєра (Мейєра), якого 23 червня 1941 р. заарештували за “шпигунську діяльність”. Зі сторінок кримінально-слідчої справи довідуємося, що представники німецької комісії у м. Володимирі-Волинському у травні 1940 р. пропонували Августові Фрідріховичу виїхати до Німеччини, але він відмовився. У зв’язку з початком німецько-радянської війни заарештованого терміново етапували в Астраханську область, а 8 серпня 1942 р. Особлива нарада при НКВС СРСР засудила його на 8 років ВТТ, але за два місяці він помер у тюрмі³².

Не оминули репресії і єврейську громаду, хоч вона і відреагувала на прихід радянської влади здебільшого позитивно. Відчувши, що насправді означали анти-семітські теорії, євреї намагалися потрапити до СРСР. Однак часто їх арештовували за нелегальний перехід кордону чи примусово переселяли у віддалені райони СРСР, як “неблагонадійний елемент”. Так, за нелегальний перехід кордону Особлива нарада при НКВС засудила на 3 роки ВТТ вчителя з вищою освітою Єгуда Бріна (закінчив фізико-математичний факультет Варшавського університету)³³, вчительку Марію Рихтер³⁴, на 5 років вчителя співів Єнаса-Якова Гурфінкеля³⁵. З початком війни був евакуйований з прифронтової зони та пропав безвісти житель м. Острога, заарештований 11 квітня 1941 р., Сруль Вайнер³⁶.

2 листопада 1940 р. “за підготовку до нелегального переходу кордону, поширення ідей самостійної єврейської держави у Палестині, пропаганду “емігрантських настроїв” були засуджені Особливою нарадою до 8 років ВТТ як “соціально-небезпечні елементи” жителі Рівного, євреї Шмуль Шнайдерман, Янкель Нудель та мешканець Острога Герш Штейн³⁷.

Частину євреїв, особливо приватних власників, відразу затримували органи НКВС. Зокрема, 9 квітня 1940 р. Дубнівським НКВС були заарештовані брати Ельберти (Шая та Шулим) – власники хмелярні та садівничо-городнього підприємства, їх звинувачували в “жорстокій експлуатації людей” та засудили, а сім’ї виселили з квартири і вислали до Казахстану³⁸.

Заарештовували євреїв і за політичну діяльність: Особлива нарада при НКВС СРСР 2 листопада 1940 р. за провокаторську діяльність засудила на 8 років табо-

³¹ Жив’юк А. Здолбунівський підприємець Теодор Страка / А. Жив’юк // Реабілітовані історією: У 27 т. Рівненська область. – Рівне, 2006. – Кн. 1. – С. 386–388.

³² ДАРО. – Ф. Р-2771. – Оп. 2. – Спр. 5562.

³³ Там само. – Спр. 3126.

³⁴ Там само. – Спр. 3311.

³⁵ Там само. – Спр. 887.

³⁶ Галузевий державний архів СБУ (ГДА СБУ). Рівне. – Ф.-П. – Спр. 628.

³⁷ ДАРО. – Ф. Р-2771. – Оп. 2. – Спр. 1072.

³⁸ Санжаревський О. Брати Ельберти – дубенські капіталісти / О. Санжаревський // Реабілітовані історією: У 27 т. Рівненська область. – Рівне, 2006. – Кн. 1. – С. 379–385.

рів Абрама Шулимовича Каца, працівника райфінвідділу м. Рівне, який раніше двічі затримувався поляками як член КПЗУ. Лише в жовтні 1969 р. постановою Рівненського обласного суду справа А. Каца була припинена за відсутністю складу злочину³⁹.

На першому етапі радянзації зазнали репресій також представники російської громади Рівненщини, насамперед із середовища білогвардійської еміграції. Нагадаємо, що в міжвоєнний період росіяни були переважно службовцями, вчителями, священиками, землевласниками, а тому підлягали пильному контролю нової влади щодо надійності. Приналежність до білоемігрантських організацій було рівнозначним терміна “ворог народу”, тому всіх запідозрених арештовували. Заарештовано членів Рівненської філії Національного трудового союзу нового покоління (НТСНП), які підтримували ідею відновлення “єдиної та неподільної Росії”. По цій справі проходили Анатолій Хаджи⁴⁰, Анна Рижук, Олена та Антоніна Остольські та інші⁴¹. За участь у білогвардійській організації “Общество спасения России”, поширення монархічної літератури, зв’язки через П. Піхно-Сосновського (росіянин, був одружений з дочкою поміщика Аркадія Орловського – Тетяною) з генералом Кутєповим (керівником монархічного центру російських емігрантів у Парижі) у березні 1940 р. був заарештований Михайло Черніхов. Він служив в армії барона Врангеля в чині капітана, після розгрому якої евакуювався в Туреччину, пізніше переїхав до Польщі, поселився в м. Сарни і працював землеміром. Рішенням Особливої наради при НКВС СРСР від 11 жовтня 1940 р. його ув’язнили у ВТТ на 8 років. У вересні 1943 р. він помер⁴².

За активну громадську діяльність у Польській державі Рівненським управлінням НКВС був заарештований 14 жовтня 1939 р. місцевий керівник РБО (Російське благодійного об’єднання) та член РНО (Російське народного об’єднання) росіянин Сергій Панченко⁴³ і як соціально-небезпечний елемент ув’язнений у виправно-трудоий табір на 8 років⁴⁴. 2 листопада 1939 р. заарештовано землеміра із колонії Гали Антонівської гміни Сарненського повіту росіянина Бориса Тимонова, який з 1929 р. належав до РБО. Він був офіцером царської армії, чотири роки вчився на хімічному відділенні Рижського політехнічного інституту, зробив кілька відкриттів, зокрема сконструював нову систему вогнепальної зброї. Пропонував свої винаходи радянській владі, розраховуючи на звільнення, але невдало: його заарештувала Особлива нарада при НКВС СРСР від 9 вересня 1940 р. та ув’язнила у ВТТ на 8 років⁴⁵. Громадська робота у РБО стала підставою для арешту 6 червня 1940 р. Галини Масловської та відправлення її у ВТТ на 8 років⁴⁶.

³⁹ ДАРО. – Ф. Р-2771. – Оп. 2. – Спр. 3592.

⁴⁰ Там само. – Спр. 1072. – Арк. 23.

⁴¹ Там само. – Арк. 34, 37.

⁴² Там само. – Спр. 5198.

⁴³ Там само. – Спр. 398. – Арк. 15, 31.

⁴⁴ Там само. – Арк. 85.

⁴⁵ Там само. – Спр. 3797.

⁴⁶ Там само. – Спр. 408.

Росіяни мали чималу земельну власність, що стало причиною їхнього арешту після встановлення у краї більшовицької влади. Цілком підтверджує це кримінальна справа Олексія Олександровича Кондратьєва, сина російського письменника Олександра Олександровича Кондратьєва (автор збірки віршів “Слов’янські Боги”, роману “На берегах Ярині”), який у 20-х роках ХХ ст. проживав у містечку Дорогобуж. У 1939 р. майно родини Кондратьєвих було націоналізовано⁴⁷. Олексій Олександрович у вересні 1939 р. переїхав до м. Рівне, однак за рік змушений був переселитися у Грубешівський повіт, у німецьку зону окупації. Після війни співробітники управління НКДБ Рівненської області все ж заарештували О. Кондратьєва та помістили його у внутрішню тюрму УНКДБ. Однак 6 жовтня 1945 р. справу за недостатністю доказів припинили, заарештованого звільнено з-під варті⁴⁸.

Порівняно менше було заарештовано представників чеської громади, хоч у міжвоєнний період на території Рівненського, Дубнівського, Здолбунівського повітів вони компактно проживали. Вважаємо, це можна пояснити аполітичністю і лояльністю чехів, які завжди намагалися жити у злагоді з владою. Проте окремих осіб чеської національності переслідування не оминули, зокрема торговців та власників. 30 березня 1940 р. був заарештований житель м. Радивилова Володимир Градець (займався ковбасним виробництвом) і засуджений до 8 років ВТТ⁴⁹, у квітні 1940 р. заарештований власник млина в с. Дядьковичі Віктор Юрим і засуджений на 5 років ВТТ як соціально-небезпечний елемент⁵⁰, до 8 років таборів засудили в листопаді 1940 р. Івана Броварського, який мав власну цегельню в с. Вовковиї Козинського р-ну⁵¹. Головного бухгалтера Укрптахопрому у м. Рівне, чеха Йосипа Немеца в день початку війни, 22 червня 1941 р., етапували у Сталінградську область, у серпні 1942 р. рішенням Особливої наради ув’язнили у ВВТ на 8 років як соціально-небезпечного елемента, а за місяць він помер⁵².

Заторкнули арешти також білорусів краю. Олексій Ляховець (батька якого в 1930 р. радянська влада вислала у концтабір, але він зміг із сином звідти втекти), поселився в Сарненському повіті і працював на каменоломні. У жовтні 1939 р. його заарештували і засудили до 8 років ВТТ⁵³. Федір Свиридов також зумів у 1931 р. втекти з СРСР у Польщу, проживав на Сарненщині. 29 вересня 1939 р. був заарештований, а 22 січня 1942 р. помер у лікарні в Магадані⁵⁴.

Так, встановлення на території Рівненщини радянської влади на першому етапі Другої світової війни супроводжувалося масовими репресіями – типовими для сталінської тоталітарної системи діями, основою яких був терор. Безумовно, репресії

⁴⁷ ДАРО. – Ф. Р-2771. – Оп. 2. – Спр. 2103. – Арк. 22 зв.

⁴⁸ Там само. – Арк. 54, 57.

⁴⁹ Там само. – Спр. 4590.

⁵⁰ Там само. – Спр. 1099.

⁵¹ Там само. – Спр. 3674.

⁵² Там само. – Спр. 3305.

⁵³ Там само. – Спр. 4197.

⁵⁴ Там само. – Спр. 875.

заторкнули і титульну націю – українців, що може стати предметом окремого дослідження.

Переслідування охопило все населення краю, однак “найактивніше” у 1939–1941 рр. велася боротьба з т. зв. “нелояльними націями”, насамперед поляками. Переважна частина німців виїхала з української території відповідно до угоди 16 листопада 1939 р. між урядами СРСР та Німеччини. За даними на 1 січня 1941 р. німців на Рівненщині залишилося 0,5 % від усього населення області⁵⁵ (в міжвоєнний період їх було 2,16 %), частину заарештували напередодні німецько-радянської війни. Значним був відсоток заарештованих росіян: представників білогвардійської еміграції, земельних власників.

Загалом початок Другої світової війни та сталінські репресії на західноукраїнських територіях, зокрема на Рівненщині, призвели до значних етнодемографічних змін у регіоні.

⁵⁵ Данілічева В., Леонова Л. Німецькі поселення на Волині / В. Данілічева, Л. Леонова // Сім днів. – 1996. – 17 серпня. – С. 9.